

Klír, Tomáš

Zástavba dvora

In: Klír, Tomáš. *Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2008, pp. 142-144

ISBN 9788073082512

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127497>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

23. ZÁSTAVBA DVORA

V areálu zaniklého Kří můžeme rozlišit areály dvorů, které se skládají z reliktvů:

- (1) vícedílné stavby doprovázené dalšími vyvýšeními (dvůr č. 4, 5, 7, 21, 25, 26)
- (2) osamocené vícedílné stavby (dvůr č. 6, 12)
- (3) dvou vyvýšenin, které nepředstavují relikty dispozičních částí téže stavby (dvůr č. 18, 19, 22, 24, 28)
- (4) jediné vyvýšeniny (dvůr č. 8, 9, 10, 15, 16, 32)

Část situací nelze spolehlivě posoudit, a to buď kvůli nejistému vymezení dvorů (dvůr č. 1–3), značnému povrchovému poškození (dvůr č. 14, 17, 20, 29–31) nebo nesnadné interpretaci (dvůr č. 10, 27).

Rozlišit obytný dům od hospodářských staveb lze v případě skupiny (1), s menší jistotou ve skupině (3). Obytný dům lze posuzovat ještě v rámci skupiny (3). Zcela mimo interpretaci zůstává skupina (4).

23.1. Obytný dům

O podobě domu lze soudit podle (i) výzkumu J. Hellicha a (ii) vzhledu povrchových tvarů. V zaniklém Kří lze hypoteticky předpokládat:

- (1) zaniklé provizorní domy prvních osedlých. Ty mohly představovat jedinou stavbu stojící na dvorových parcelách předčasně opuštěných usedlostí.
- (2) domy na dvorech usedlostí, které byly opuštěny před definitivním zánikem vesnice
- (3) domy na dvorech usedlostí, které představovaly poslední sídelní horizont vesnice

Rozdílnost reliktvů zanechaných domy (1) od domů (2)–(3) bude vycházet především z jiné konstrukce a dispozičního řešení. Rozdíly mezi relikty domů (2) a (3) budou zvýšenou měrou vyplývat z odlišných zánikových okolností a kulturních formačních procesů.

23.1.1. Výzkumy Jana Hellicha (tab. 13; kap. 21)

Jan Hellich odkryl půdorys jednoho domu roku 1889 (společně s J.L. Píčem) a druhého domu roku 1902 (tehdy za neznámých okolností). V Hellichově pozůstalosti se dochovaly náčrty obou domů, částečně opatřené i metrickými údaji. Později publikovaný slovní popis nemusí být spolehlivý. Hellichovy náčrty v obou případech znázorňují vícedílný dům.

A. *Tab. 13 B.* Dům odkrytý v roce 1889 lze lokalizovat někde do východní řady jižně od motte. Hellichův pozdní údaj z roku 1923 o umístění v západní řadě je v rozporu s orientací náčrtu. Odkryty byly kamenné patní věnce tří prostor, na něž navazovala čtvrtá prostora údajně bez kamenného podkladu. Na základech měly spočívat stěny dřevěné konstrukce. V JZ rohu čelní prostory – jizby – se nalézala pec. Přiléhající úzký prostor J. Hellich interpretoval jako síň, na kterou měla navazovat jizba a čtvrtá prostora, ve které byla nalezena stoupa.

Zpráva o odkryvu vzbuzuje dojem o typickém trojdílném komorovém domu mladšího středověku. Po zanesení metrických údajů stojíme před stavbou spíše atypickou, která by představovala dům s dispozičními částmi o rozsahu při minimální únosné hranici (srv. *Smetánka 1994*, zvl. 120–124; *Nekuda R. 2002*, zvl. 39–47; *Belcredi 2006*). Rozměry jizby totiž měly být 3 × 4 m (12 m²), síň 3 × 1,5 m (4,5 m²), komora měla být menší než jizba (<12 m²). Rozsah přístavku bez výraznějšího kamenného podkladu není udán. Podle náčrtu se zdá, že J. Hellich jeho východní stěnu ani nezachytil. Délka půdorysu vyznačeného kamenným podkladem mohla být ca 9 m. Celkovou délku lze podle náčrtu odhadnout na ca 12 m.

B. *Tab. 13 A.* Dům odkrytý roku 1902 lze umístit přesněji a spolehlivěji – na jih východní řady. O podobě patního věnce zprávy chybí. Hellichův náčrt zobra-

zuje obdélnou stavbu dlouhou 9m, která je dělena na 3 části. Je otázkou, do jaké míry byl půdorys domu odkryt vcelku. Čelní prostora dominovala čtvercová pec o rozměrech 120x60cm situovaná v JZ rohu. Známe jen délku této prostoty interpretovatelné jako jizba – 5m. Navazující síň pak měla mít i s komorou délku pouhých 4m. Opět tak stojíme před minimalistickým řešením vícedílného domu, pokud neuvažujeme možnost nekompletního odkryvu.

23.1.2. Výpověď povrchových tvarů

Spolehlivě lze relikty vícedílného obytného domu určit pouze v rámci hypotetických dvorů č. 4–7 a 25–26. Jedná se o podlouhlé obdélné relikty skupiny 1 (kap. 20). K nim lze přiřadit ještě relikty v rámci dvora č. 21, kde se vícedílný dům patrně neprojevuje souvislým reliktem na obdélném půdoryse, ale dvěma izolovanými vyvýšeninami. Ve všech ostatních případech lze relikty domu identifikovat s menší jistotou.

O velikosti původních domů lze usuzovat podle půdorysu jejich reliktní, popř. podle vzdálenosti vrcholů jejich vyvýšených částí.

Půdorysy reliktní vícedílných domů a jejich rozsah

Není pochyb o tom, že půdorys povrchového reliktní přesahuje půdorys prvotní stavby. Otázkou zůstává, do jaké míry. Přímo v areálu Kří nabízí jisté srovnání jen obj. 113, jehož funkce není zřejmá a nelze vyloučit, že se jedná o pozůstatek stavby v rámci předčasně opuštěného dvora. Osy reliktní jsou dlouhé 9,1 × 7,55m a podle pravděpodobného negativu obvodového zdiva lze odhadnout velikost půdorysu původní stavby nebo její dispoziční části na 4 × 4m (srv. kap. 20.1.2). Obvod reliktní by přesahoval obvod půdorysu původní stavby o 1,8–2,6m. Přenášet tento údaj na jiné relikty lze jen ve velmi omezené míře, neboť jejich velikost se může odlišovat díky jinému konstrukčnímu řešení, způsobem zániku a pozdějšími vlivy. Přesto nelze neuvést přehlednou tabulku, která uvádí rozsah půdorysu reliktní a možnou velikost půdorysu původní stavby pod jejich povrchem.

Tab. 23.01. Půdorysy reliktní vícedílných domů a odhad rozsahu původní stavby.

objekt	délky půdorysných os reliktní (m)		odhad půdorysných os původní stavby (m)	
	Délka	Šíře	Délka	Šíře
34	18,75	10	13,5	6,4
43	26,6	12,3	21,5	8,7
127	18,38	6,65	13,28	3,05
133	23,25	10	18,15	6,4
142	25	10	19,9	6,4
89	23,8	9,625	18,7	6,025

Nápadná je vysoká odhadovaná hodnota délky původních staveb, které více či méně překračují velikost uváděnou J. Hellichem.

Vzdálenosti vrcholů vyvýšených částí reliktní vícedílných domů

V ideálním případě představují třídílné povrchové tvary relikty třídílného domu. Pokud by idealizace zašla ještě dále, blíží se poloha vrcholů obou vyvýšených dílů středům jizby a komory. V případě, že na jizbu nebo síň navazovaly další stavby ve směru osy, pak by tento předpoklad neplatil. Přestože míra hypotetického soudu je značně vysoká, nelze se vyhnout srovnání vzdálenostních intervalů vrcholů složitých obdélných vyvýšenin.

Tab. 23.02. Vzdálenosti vrcholů vyvýšených částí reliktní vícedílných domů.

objekt	Vzdálenost
43	15,38
62+63	16,2
120	15,4
133	15,76
142	17,3

Nápadný je opět délkový kontrast vůči půdorysům na náčrtech J. Hellicha.

Méně výrazné relikty obytných domů

S velkou opatrností lze identifikovat relikty obytného domu i v rámci dvorů, které se projevují jen 2 vyvýšeninami. Nabízí se 2 možnosti. Obytnou stavbu lze hledat buď podle optimálního situování, nebo podle relativní velikosti povrchového tvaru. V prvním případě by bylo možno pozůstatky obytné stavby hledat v severním z reliktní. Ve druhém případě lze zvážit, zda reliktní obytné stavby (nebo její jediné výraznější dispoziční části) je větší či menší než reliktní hospodářské stavby. Nejistota je ovšem velká v obou případech. Na počátku sídelních aktivit nemusela být konstrukční řešení vyhraněná nebo mohla kolísat. Na Kří tak nelze rozhodnout, zda na počátku byla konstrukčně výraznější hospodářská nebo obytná stavba. V některých případech může pomoci geofyzikální průzkum (kap. 39).

Ze dvou vyvýšenin hypotetického dvora 19 pouze jedna ukázala magnetické anomálie (obytná stavba ?, obj. 69), zatímco druhá se od okolí nijak neodlišovala (hospodářská stavba ?, obj. 71). Pak by hmotově výraznější byl reliktní obytné stavby, která by ovšem nestála na optimálním místě. Rozhodnutí, která ze dvou izolovaných vyvýšenin v rámci areálů ostatních podobných hypotetických dvorů, je i v tomto případě velmi obtížné.

23.1.3. Obytné domy – shrnutí

Pod nejméně výraznějšími povrchovými tvary, které se na lokalitě dochovaly dodnes, se nachází pozůstatky rozsáhlejších vícedílných dispozic. Zatímco půdorysy odkryté J. Hellichem měly kamenný patní věnec o délce ca 9–12m, pod současnými relikty, které interpretujeme jako pozůstatky vícedílného domu, by měly ležet půdorysy dlouhé ca 13–20m. Rozdíl lze vysvětlit dvěma způsoby:

- J. Hellich neodkryl kompletní půdorysy staveb
- relikty staveb odráží zastřešený prostor, který výrazněji přesahoval obvod stěn

Přesněji řečeno: Morfologická výpověď reliktních staveb je limitována tím, že destruovaná hmota nepochází jen z obvodových stěn, ale do velké míry také ze stropních výmazů a střešních konstrukcí. Rozsah zastřešeného prostoru mohl výrazně přesahovat prostor obklopený stěnami (srv. kap. 15.2.3).

V každém případě se pod povrchovými tvary obj. 34, 43, 89, 120, 133 a 142 nachází půdorysy vícedílných domů s aditivně připojenými dalšími částmi ve směru delší osy. To ostatně zaznamenává i Hellichův náčrt z roku 1889. Tyto vícedílné domy lze vložit do posledních sídelních horizontů lokality.

Vyjádřit se nemůžeme k podobě domů, které stály na dvorech opuštěných v samých počátcích lokace nebo někdy před definitivním zánikem vesnice a lze je tušit především pod obj. 8, 9, 22, 28.

Tab. 23.03.

	Podoba obytného domu	Uspořádání dvora
Počátky vesnice	?	pravidelné, dvoustranné
Závěr života vesnice	trojdílné dispozice	pravidelné (dvoustranné, jednostranné), nepravidelné (?)

23.2. Hospodářské stavby

Spolehlivější identifikace je možná jen v případě relativně spolehlivého určení obytného domu. Zbylé stavby by totiž měly být hospodářského charakteru.

To je možné jen u dvorů č. 4, 5, 7, 21, 25 a 26. Reliéfne se projeví 3 stavby u dvora 25, po 2 stavbách u dvorů 4, 5 a 26, po jedné u dvorů 7 a 21. Přesnější funkční interpretace není možná. Lze uvažovat o všech stavbách, které mohly stát izolovaně:

- stodola – sýpka – oboroh
- špýchar
- volně stojící pec

23.3. Závěr

V areálu zaniklého Kří lze identifikovat relikty dvorů jednotlivých usedlostí, bližší funkční interpretace je možná jen v případě několika reliktních vícedílných domů a k nim přiléhajících hospodářských staveb.

Náš pohled může být neúplný také tím, že v terénu se výrazněji projevují jen pozůstatky dřevohliněných konstrukcí, nikoliv čistě dřevěných nebo dřevěných konstrukcí na kamenném podkladě. I z toho důvodu nemuselo mnoho lehčích staveb hospodářské povahy zanechat viditelné stopy.